

ESKİ UYGURCA DİN DIŞI METİNLERİN KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI

Ayazlı, Özlem (2016), Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 572 s., ISBN: 978-975-16-3219-7

Hüseyin YILDIZ*

Dil AraŐtırmaları, Güz 2016/19: 234-240

Türk Dil Kurumu yayınları arasında 2016 yılında çıkan 572 sayfalık eser, 2005 yılında benzer bir adla savunulan yüksek lisans tezinin¹ genişletilmiş hâlidir. Bu genişletmeyi, yazar, eserin ön sözünde Şu Şekilde ifade etmektedir:

Yüksek lisans tezinden farklı olarak metinler ve Türkiye Türkçesine çeviri bölümü eklenmiş ve Türk dillerinde görülmeyen Eski Uygurca sözcüklerin yerini hangi sözcüklerin aldığı da tespit edilmiŐtir (s. 9).

2005 yılındaki yüksek lisans tezi (YL 2005) ile 2016 yılında basılan kitabın (K 2016) içindekiler bölümünün ana baŐlıkları karŐılaŐtırıldıĐında, karŐımıza Şu tablo çıkmaktadır:

YL 2005	K 2016
GiriŐ	GiriŐ
a. Budist Uygur Edebiyatı	1. Yöntem
b. Maniheist Uygur Edebiyatı	2. Eski Uygur Din Dışı Metinleri
c. Dunhuang Uygur Metinleri	2.1. Hukuk Belgeleri
d. Dindışı Uygur Metinleri	2.1.1. Hukuk Belgelerinin İÇeriği
e. Diğer Metinler	2.2. Bereket Metinleri
	2.2.1. Segen des Rāma / Rāma Bereketi
	2.2.2. Erntesegen (1) / Hasat Bereketi (1)
	2.2.3. Erntesegen (2) / Hasat Bereketi (2)
	2.2.4. Neujahrssegen: Ein uigurischer Neujahrssegen / Yeni Yıl Bereketi: Uygurca Bir Yeni Yıl Bereketi
	2.2.5. Māngi bulzun! – Ein weiterer Neujahrssegen / Bir Diğer Yeni Yıl Bereketi
	2.2.6. Eine Hochzeitsegen uigurischer Christen – Hristiyan Uygurlara Ait Bir DūĐün Bereketi
	2.3. Eski Turfan'dan Manzumeler / Lieder aus Alt-Turfan
	2.4. Diğer Din Dışı Metinler

* Dr., Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE. turkbilimci@gmail.com

1 Civelek, Özlem (2005). *Dindışı Eski Uygurca Metinlerin Karşılaştırmalı Sözvarlığı*. (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Ölmez), Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 440 s.

Değerlendirme	Karşılaştırmalı Sözlük ve Açıklamalar
1. Dindışı Metinlerin Karşılaştırmalı Sözvarlığı	
2. İnceleme (Yapıbilgisi)	
3. Kısaca Ses Bilgisi Üzerine	
4. Tablo İçerisinde Yer Almayan Kelimeler	
5. Tarama Sonucunda Ortaya Çıkan Tablo	
Karşılaştırmaya Esas Alınan Dillerde Görülmeyen Kelimeler	
Altaycada Olmayan Kelimeler	
Hakasçada Olmayan Kelimeler	
Özbekçede Olmayan Kelimeler	
Sarı Uygurcada Olmayan Kelimeler	
Türkiye Türkçesinde Olmayan Kelimeler	
Tuvacada Olmayan Kelimeler	
Yakutçada Olmayan Kelimeler	
Yeni Uygurcada Olmayan Kelimeler	
Sayısal Veriler	
Karşılaştırmalı Sözlük ve Açıklamalar	Dizinler
	1. Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Karşılaştırmalı Dizini
	2. Karşılaştırmada Yer Alan Dillere Ait Dizinler
	Almanca-Eski Uygurca Dizin
	Altayca
	Hakasça
	Özbekçe
	Sarı Uygurca
	Tuvaca
	Türkçe
	Yakutça
	Yeni Uygurca
	Pinyin Hanzi Uygurca

Dizinler	Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Çeviri Yazısı
1. Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Karşılaştırmalı Dizini	1. E1 = PETER ZIEME: Ein uigurischer Erntesege
2. Karşılaştırmada Yer Alan Diğer Dillere Ait Dizinler	2. E2 = PETER ZIEME – ÁDÁM MÓLNÁR: Ein weiterer uigurischer Erntesege
Almanca-Eski Uygurca Dizin	3. MängiB = PETER ZIEME: Mängi bulzun! – Ein weiterer Neujahrssenge
Altayca	4. Hochz = PETER ZIEME: Ein Hochzeitssege uigurischer Christen
Hakasça	5. EUN = PETER ZIEME: Ein uigurischer Neujahrssenge
Özbekçe	6. Lieder = W. BANG VE R. R. ARAT: Lieder aus Alt-Turfan
Sarı Uygurca	7. SUK (Sammlung uigurischer Kontrakte): YAMADA, NOBUO: Sammlung uigurischer Kontrakte, yay. haz. Juten Oda, Hiroshi Umemura, Peter Zieme, Takao Moriyasu
Tuvaca	7.1. METİNLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ
Türkçe	7.1.1. E1 = PETER ZIEME: Ein uigurischer Erntesege / Uygurca Hasat Bereketi
Yakutça	2. E2 = PETER ZIEME – ÁDÁM MÓLNÁR: Ein weiterer uigurischer Erntesege / Bir Başka Uygurca Hasat Bereketi
Yeni Uygurca	3. MängiB = PETER ZIEME: Mängi bulzun! – Ein weiterer Neujahrssenge / Bir Diğer Yeni Yıl Bereketi
	4. Hochz = PETER ZIEME: Ein Hochzeitssege uigurischer Christen / Hristiyan Uygurlara Ait Bir Düğün Bereketi
	5. EUN = PETER ZIEME: Ein uigurischer Neujahrssenge / Uygurca Yeni Yıl Bereketi
	6. Lieder = W. BANG VE R. R. ARAT: Lieder aus Alt-Turfan / Eski Turfan'dan Manzumeler
	7. SUK (Sammlung uigurischer Kontrakte): YAMADA, NOBUO: Sammlung uigurischer Kontrakte, yay. haz. Juten Oda, Hiroshi Umemura, Peter Zieme, Takao Moriyasu / Uygur Toplu Sözleşmeleri
EK: Peter Zieme, Á. Mólnár ve W. Bang-R.R. Arat'ın Sözlükte Kullandığımız Metinleri	Sonuç
Kaynaklar	1. Sayısal Veriler
-	Kaynaklar
-	Ekler

YL 2005'te 'EK: Peter Zieme, Á. Mólnár ve W. Bang-R.R. Arat'ın Sözlükte Kullandığımız Metinleri' başlığı altındaki metinler içindekiler bölümüne işlenmediği için onları burada listelemekte fayda vardır. Ayrıca numaralandırılmamış metinler sırasıyla şu şekildedir:

E1 = PETER ZIEME: Ein uigurischer Erntesege	142 satır
E2 = PETER ZIEME – ÁDÁM MÓLNÁR: Ein weiterer uigurischer Erntesege	71 satır
MāngiB = PETER ZIEME: Māngi bulzun! – Ein weiterer Neujahrsege	26 satır
Hochz = PETER ZIEME: Ein Hochzeitssege uigurischer Christen	36 satır
EUN = PETER ZIEME: Ein uigurischer Neujahrsege	90 satır
Lieder = W. BANG VE R. R. ARAT: Lieder aus Alt-Turfan	88 satır

2016 yılında basılan kitapta verilen metinler, içindekiler bölümünde verilmektedir. Bunların satır sayıları da şu şekildedir:

	Metin Hacmi	Sayfa Sayısı
E1 = PETER ZIEME: Ein uigurischer Erntesege	142 satır	423-427
E2 = PETER ZIEME – ÁDÁM MÓLNÁR: Ein weiterer uigurischer Erntesege	77 satır	428-430
MāngiB = PETER ZIEME: Māngi bulzun! – Ein weiterer Neujahrsege	26 satır	430-431
Hochz = PETER ZIEME: Ein Hochzeitssege uigurischer Christen	36 satır	431-432
EUN = PETER ZIEME: Ein uigurischer Neujahrsege	90 satır	432-435
Lieder = W. BANG VE R. R. ARAT: Lieder aus Alt-Turfan	88 satır	435-438
SUK (Sammlung uigurischer Kontrakte): YAMADA, NOBUO: Sammlung uigurischer Kontrakte, yay. haz. Juten Oda, Hiroshi Umemura, Peter Zieme, Takao Moriyasu	121 metin	439-514

Her iki çalışmada işlenen metinlere başlık olarak bakıldığında yedi başlıktan altısı yüksek lisans tezinde bulunmaktadır ve bu durum, % 85 aynı metinlerin aktarıldığı gibi yanlış bir kanıya varılmasına sebep olur. Ancak metin hacmi, sayfa sayısı esaslı değerlendirildiğinde, kitapta toplam 91 sayfa tutan metinlerin, yalnızca 15 sayfası yüksek lisans tezinde bulunmaktadır, bu durumda aynı metinlerin yayınlanma oranı, % 16'ya düşer. Ön sözdaki 'yüksek lisans tezinden farklı olarak metinler ve Türkiye Türkçesine çeviri bölümü eklenmiş' ibaresi, 'yüksek lisans tezinde metin örneklerinin bulunmadığı' anlamına gelebilir. Bu ibareye 'yeni' kelimesi eklenerek cümle 'yüksek lisans tezinden farklı olarak yeni metinler ve Türkiye Türkçesine çeviri bölümü eklenmiş' biçiminde olsaydı, böyle bir yanlış yargıya varmanın önüne geçilmiş olurdu.

Bir not olarak belirtmek icap ederse, gerek yüksek lisans tezinde gerekse kitapta kullanılan ortak bir metin olarak E2 metni, satır sayısı bakımından çalışmalarda farklılık göstermektedir. E2'nin orijinal kaynağına bakıldığında 71 olan satır sayısı

YL 2005'te aynen tekrar ederken, K 2016'da satır sayısı 77'ye çıkmıştır. Bu farklılığın kaynağın kullanımından mı, yoksa yazarın tasarrufundan mı kaynaklandığı belli değildir. Bu durum çalışmanın E2 metni hakkında bilgi verilen 27-30. sayfalar arasında belirtilmeliydi. Ayrıca YL 2005'te unutulmuş 18. satır, K 2016'da tamamlanmış, YL 2005'te karışan 40. ve 41. satırlardaki zarf-fiilli yapılar da K 2016'da düzeltilmiştir.

E2	YL 2005	K 2016
...	...	...
(17) [täşgü]d tägä 'är qılıp	(17) [täşgü]t tägä 'är kılıp	(17) [täşgü]t tägä 'är kılıp
(18) tämirçi barıp ^d oryäq soqdurup	(yok)	(18) tämirçi barıp orgak [soqturup]
(19) oryäq []	(19) orgaq []	(19) orgak []
...	...	...
(39) oylan-lar-qa sürdürüp	(39) oylanlarka sürtürüp	(39) oylanlarka sürtürüp
(40) yorüdü-layu aqıdıp	(40) yorğutlayu yumşatıp	(40) yorgutlayu akıtıp
(41) yoşdu-layu yumşadıp	(41) yoğdulayu akıtıp	(41) yogdulayu yumşatıp
(42) oğr-a-sın yarıp	(42) oğrasın yarıp	(42) oğrasın yarıp
(43) yavğan yayış yngi bor yul-a küşi tüküzüg ^m -tä ulağılar üzä tapıntingizlar 'arsär	(43) yavğan yağış yngi bor yula küşi tüküzügtä ulağılar üzä tapıntingizlar 'arsär	(43) yavğan yağış y(ä)ngi bor
(44) bo sizlär-nig ⁿ tapınmış tapıyngizlar-ni udunmiş uduguzlar-ni	(44) bo sizlärniñ tapınmış tapıyngizlarını udunmiş uduguzlarını	(44) yula küzi tütüsgtä ulağılar üzä
(45) tanyadivi tngri körü aşamaq-ları täginmäkläri bolzuñ aşamaq täginmk tilđay-ında bo örtgün-tä tarıy üklişün	(45) tanyadivi tñri körü aşamakları täginmäkläri bolzuñ aşamaq täginmk tilđayında bo örtgüntä tarıy üklişün	(45) tapıntingizlar 'arsär bo sizlärniñ
(46) tngri-kä ^o tägä turur knt ^p bolzuñ	(46) tñrikä tägä turur knt bolzuñ	(46) tapınmış tapıyngizlarını
...	...	(47) udunmiş uduguzlarını
		(48) tanyadive t(ä)ngri körü
		(49) aşamakları täginmäkläri bolzuñ
		(50) aşamak täginmäk tilđayında
		(51) bo örtgüntä tarıy üklişün
		(52) t(ä)ngrikä tägä turur k(ä)nt bolzuñ
		...

Çalışmanın ‘Karşılaştırmalı Sözlük ve Açıklamalar’ başlığını taşıyan ikinci bölümünde veriler maddeler halinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Toplamda 1261 madde başı bulunmaktadır. Karşılaştırılan lehçeler, Sibiryaya ve Karluk gruplarından oluşmakta olup Çuvaşça, Türkiye Türkçesi dışındaki Oğuz grubu lehçeleri ve Kıpçak grubu lehçeler bu karşılaştırmanın dışında tutulmuştur. Her veride izlenen yöntem şu şekilde üç kısımdan oluşmaktadır:

(Madde başı veri): (Almanca tanım || Türkçe tanım) – (Kaynak bilgisi)

(Sırasıyla Türkiye Türkçesi, Yeni Uygurca, Özbekçe, Sarı Uygurca, Tuvaca, Hakasça, Altayca ve Yakutça biçimler ve bu biçimlerin alındığı kaynaklar)

(Madde başında verilen veriyle ilgili açıklama)

İşleyişin net görülmesi bakımından örnek olarak *aç* ve *adasız* kelimelerine burada yer verebiliriz:

aç: Hunger || aç, tok değil. – Kaynak: *EI, LAT*

Tr. *aç* (ağ.) *aç* DS 55; **YUyg.** *aç* YUTS 2; **Öz.** *âç* MT 103; **SUyg.** # *tor* ‘aç’; **Tuv.** *aç* TuW 80; **Hak.** *as IV* HakRS; **Alt.** *aç* AltRS 34⁵; **Yak.** *aas* RusYakS 112 (3. madde)

aç: “aç, tok olmayan”. “Aç” anlamına gelen sözcüğün eski biçimi *āç* şeklinde uzun ünlüdür. En eski dönemlerde Oğuz dillerinde (Güneybatı Azeri, Türkmençe ve Türkçe) *ac* şeklinde olan sözcük *aç-* fiili ile eş seslidir (ED 17a). Ayrıca *aas* için bk. TDBUÜ 171.

adasız: gefahrlos || tehlikesiz. – Kaynak: *EI*

Tr. *ø*, (ağ.) *ø*; **YUyg.** *ø*; **Öz.** *ø*; **SUyg.** *ø*; **Tuv.** *ø*; **Hak.** *ø*; **Alt.** *ø*; **Yak.** *ø*

adasız: “tehlikesiz, güvenli”. *ada* “tehlike” adından türemiş olan kelime yokluk bildiren ve sıfat yapan *-sIz* ekini almıştır (ED 71b).

Çalışmanın üçüncü bölümü dizinlere ayrılmıştır ve bu bölümde 10 ayrı dizin bulunmaktadır. Bu dizinler, ikinci bölümde madde içine işlenmiş verilerin listelenmesiyle oluşturulmuştur ve farklı lehçelerden veri taramaya imkan vermesi bakımından önemlidir. Çalışmada yer alan 10 dizin alfabetik sırayla Almanca-Eski Uygurca, Altayca, Hakasça, Özbekçe, Sarı Uygurca, Tuvaca, Türkçe, Yakutça, Yeni Uygurca ve Pinyin Hanzi Uygurca şeklindedir. Bu dizinlerden sonuncusu olan Pinyin Hanzi Uygurca dizini YL 2005’te bulunmamakta olup K 2016’ya eklenmiştir.

Dördüncü bölüm, metinlerin sırasıyla çeviri yazısının ve Türkiye Türkçesine çevirisinin verildiği yedi başlıktan oluşmaktadır. Başlıklandırmada 4.7. numaralı metne ait çeviri yazıdan sonra muhtemel bir kaydırma olduğu için, çevirilere ait olan başlıklar 4.7.’nin alt maddeleri gibi 4.7.1.1., 4.7.1.2. şeklinde görülmektedir. Yeni baskılarda bu durum düzeltilebilir.

Sonuç bölümünde yazar, tespitlerini sayısal verilere de başvurarak kıyaslamakta ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Örnek olarak Eski Türkçe kelimelerin en sık rastlandığı lehçe % 62 oranla Yeni Uygurca, en az rastlandığı lehçe ise % 38 oranla Yakutça şeklinde gösterilmiştir. Bu tür veriler, dil ilişkileri bakımından da önem taşımaktadır.

Çalışmanın ‘Kaynaklar’ bölümünde YL 2005’te olmayan Matsui 2005, Wilkens

2007, Merhan 2011, Eraslan 2012, Schönig 2013 ve Tuğuşeva 2013 şeklinde kısaltabileceğimiz kaynaklara da yer verilmiştir.

Eski Uygurca ve sözvarlığı konusunda başka çalışmaları da bulunan Özlem Ayazlı'dan okuyucuların beklentisi, Türkiye'de az sayıda araştırmacısı olan bu sahalardaki çalışmalarını sürdürmesidir. Böylelikle Türkiye'deki uyguristik çalışmalarının sadece sayısı değil, kalitesi ve niteliği de artabilecektir.